

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

ספרא – תורת כוהנים

מדרש ספרא הוא מדרש תנאים לספר ויקרא, מבית מדרשו של רבי עקיבא. המדרש מפרש את פסוקי ספר ויקרא לפי סדרם ואינו מדלג גם על פרשות סיפוריות. אולם, מאחר שיש מעט פרשות סיפוריות בספר ויקרא, מועטות בו גם דרשות האגדה. המדרש נערך בארץ ישראל במאה השלישית, ושימש את האמוראים כשהוא גמור וערוך, ויש הסוברים כשהוא גם כתוב.

שם המדרש וייחוסו

המדרש נזכר בתלמוד בשמות אחדים: 'תורת כוהנים', 'ספרא', 'ספרא דבי רבי'. השם 'תורת כוהנים' מופיע פעמים רבות ככינוי לספר ויקרא. אולם, שלוש פעמים מופיע שם זה בפי אמורא ארץ ישראלי כשהוא מתייחס למדרש על ספר ויקרא, כקיצור לשם 'מדרש תורת כוהנים': פעמיים בתלמוד הבבלי¹ ופעם נוספת במדרש שיר השירים רבה.² על פי ממצא זה שיער י"נ אפשטיין, כי 'תורת כוהנים' היה שמו של המדרש בארץ ישראל. השם הנפוץ של המדרש בתלמוד הבבלי הוא 'ספרא', שמשמעותו בארמית – הספר (או ספר). א' רוזנטל סבור, כי שם זה הוא קיצור של 'מדרש ספרא', כלומר שספר ויקרא עצמו מכונה 'ספרא' או 'הספר' והמדרש עליו מכונה 'המדרש על הספר'. הכינוי 'ספר' סתם לספר ויקרא ניתן, לדעתו, בגלל מעמדו המיוחד של ספר ויקרא, אשר בו התחילו ללמד את התינוקות.³ אולם, אין בידינו כל מקור שבו השם 'ספרא' מתייחס לספר ויקרא עצמו; במקורות שבידינו 'ספרא' הוא תמיד המדרש על ספר ויקרא.

השם 'ספרא דבי רבי' הוביל את הרמב"ם בהקדמתו ל**משנה תורה** לקבוע, כי האמורא רב חיבר את מדרש ספרא, אולם רש"י פירש כי השם 'ספרא דבי רבי' מלמד כי המדרש היה שנוי וידוע בבית מדרשו של רב,⁴ ואמנם, לעתים מביע רב דעה הפוכה לזו המופיעה בספרא. יש בספרא משפטים אנונימיים המופיעים בתלמוד מפי רבי יהודה, ורבי יוחנן אומר בפירוש: "סתם ספרא רבי יהודה".⁵ ניתן גם למצוא התאמה של משפטים אנונימיים בספרא עם דברים המובאים בשם רבי חייא בתלמוד,⁶ וכן עם כאלה המובאים מפי רבי שמעון. סביר אפוא לשער, כי מדרש ספרא נוצר במשך תקופה ממושכת, והוא כולל את פירות הלימוד של חכמים רבים, אך לא ניתן להצביע על זהותו של עורכו האחרון. מדרש ספרא שייך לקבוצת מדרשי התנאים מבית מדרשו של רבי עקיבא.⁷ כך עולה משמות החכמים המוזכרים בו, וכן מדרכי הדרשה ומן הטרימינולוגיה של המדרש, התואמים את שיטת בית מדרשו של רבי עקיבא.⁸

1. ראה: יבמות עב ע"ב; קידושין לג ע"א.

2. ראה: שיר השירים רבה פרשה ו ב.

3. כפי שמופיע במדרש: "אמר רבי איסי: מפני מה מתחילין לתינוקות בתורת כהנים? יתחילו להן מבראשית. אמר הקב"ה הואיל וקרבתו תהורין והתינוקות תהורין, יבואו תהורין ויתעסקו בטהורין" (ויקרא רבה פרשה ז, מהד' מרגליות עמ' קנו), וכן מופיע בסדר לימודו של רבי עקיבא: "אמר לו: רבי למדני תורה. אחזר' עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו אלף בית ולמד, אלף תיו ולמדה. תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה..." (אבות דרבי נתן נו"א פ"ו, מהד' שכטר עמ' 29).

4. ראה: רש"י בפירושו לחולין סה ע"א.

5. סנהדרין פו ע"א.

6. רד"צ הופמן וחי' אלבק סבורים, כי רבי חייא היה עורכו של מדרש ספרא.

7. לקריטריונים לחלוקה, רשימת המדרשים על פי בתי המדרש וגישות במחקר החולקות על כך, ראה בהרחבה במבוא למדרשי התנאים.

8. על דרכי הדרשה של רבי עקיבא ושל רבי ישמעאל ראה במבוא למדרשי התנאים.

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

זמן המדרש, מקומו ולשונו

מדרש ספרא נערך, על פי הדעה הרווחת במחקר, במהלך המאה השלישית בארץ ישראל.⁹ ש' נאה (תורת כוהנים א) סבור, כי האמוראים הכירו את המדרש כשהוא ערוך ובעל מבנה וחלוקה עצמאיים. כמו כן, הוא טוען כי ניתן להסיק משם החיבור ('ספרא' – הספר) וממבנהו,¹⁰ כי הוא אחד מהחיבורים הראשונים בספרות חז"ל שהיה בידי האמוראים כשהוא כתוב בספר. האיסור על כתיבת תורה שבעל פה, לדעת נאה, הוא על כתיבת הלכות, כלומר משנה, אך אין הוא כולל את מדרשי ההלכה, הנקראים תמיד 'מדרשי'.¹¹

כתיב 'כתוב לך את הדברים האלה' (שמות ל"ד, כז), וכתיב 'כי על פי הדברים האלה' (שם), הא כיצד? ... דבי רבי ישמעאל תנא: אלה – אלה אתה כותב [מקרא, ע"ר], ואי אתה כותב **הלכות** (גיטין ס ע"ב).

מדרש ספרא כולל בתוכו גם שכבות קדומות של הלכה. דוגמה לכך ניתן למצוא במחלוקת בין הפרושים לצדוקים בשאלת המקום שבו יש להבעיר את הקטורת עמה נכנס הכוהן הגדול ביום הכיפורים לקודש הקודשים.¹² ר"נ בראון טען, כי בצד המקורות הקדומים נמצאים בספרא גם מדרשים שנוצרו בתקופה מאוחרת על סמך הנוסח שהגיע לתלמוד הבבלי ולתלמוד הירושלמי.

לשונו של המדרש היא עברית, כלשונו של המשנה והתוספתא.¹³ ש' נאה (לשון התנאים) הראה כי מסורת הלשון של הספרא, כפי שהיא משתקפת בכתב יד וטיקן 66,¹⁴ היא מסורת לשון איכותית וניתן ללמוד ממנה רבות על העברית בתקופת התנאים.

9. ראה במבוא למדרשי התנאים.

10. ראה להלן.

11. נאה (תורת כוהנים א) שיער כי האיסור על כתיבת הלכות, כלומר משנה, משקף תפיסה שההלכות הן עיקר התורה שבעל פה, ומכיוון שהאופי שלהן מקביל לתורה שבכתב ולפעמים מתחרה בה, נאסר לכתוב אותן על מנת שלא ליצור עירוב בין התחומים. לעומת זאת, מדרשי ההלכה הם פירוש על התורה ומהווים מעין הערות שוליים לתורה שבכתב; אין הם מקבילים באופיים למקרא ולא מתחרים בו, ועל כן מותר לכתבם.

12. הצדוקים טענו כי יש להבעיר את הקטורת מבחוץ ולהיכנס לתוך קודש הקודשים כשהקטורת כבר דולקת, ואילו הפרושים טענו כי יש להבעיר את הקטורת בתוך קודש הקודשים עצמו. ראה: תורת כוהנים אחרי מות פרשה ב ג, מהד' וייס פא ע"ב.

13. ראה במבוא למדרשי התנאים.

14. כתב יד וטיקן 66 הוא כתב היד הטוב ביותר של מדרש ספרא. הוא נכתב ככל הנראה בבבל, ומתוארך למאה התשיעית או העשירית.

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות